

УДК 811.111'221:316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-206-24>

ПАРАЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ
У РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ ІНТЕНЦІЙ
БОРИСА ДЖОНСОНА

PARALINGUISTIC MEANS OF COMMUNICATION
IN VERBALISING BORYS JONSON'S COMMUNICATIVE
INTENTIONS

Шуляк І.М.,

orcid.org/0000-0002-2908-9040

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри англійської філології та методики

викладання англійської мови

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

Балик В.Р.,

магістрантка факультету іноземних мов

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

У статті проаналізовано паралінгвістичні засоби комунікації, які є важливими складниками ефективного спілкування та сприяють реалізації комунікативних інтенцій Бориса Джонсона. Особлива увага приділяється вивченню міміки, жестів, тону голосу та інших невербальних елементів, які допомагають виражати почуття, емоції та інші аспекти стану мовця у вербальній взаємодії. Проведений аналіз англійськомовного відеоінтерв'ю дозволяє стверджувати, що невербальні засоби сприяють формуванню повноцінного мовного висловлення та підсиленню комунікативного впливу мовця на його аудиторію. Висвітлено практичні аспекти застосування цих засобів у діалогічній взаємодії у форматі відеоінтерв'ю, виявлено вплив паралінгвістичних засобів на якість мовного висловлення та взаєморозуміння між співрозмовниками.

З'ясовано, що Борис Джонсон реалізує різні види комунікативних інтенцій у діалозі з ведучою, а саме: а) комунікативні інтенції розповідності; б) комунікативні інтенції спонукального характеру; в) комунікативні інтенції емоційного характеру, а паралінгвістичні засоби виступають інтенсифікаторами у реалізації намірів політичного діяча. Досліджено, що найчастіше Борис Джонсон використовує зміну тону, голосу та інтонації у розмові, а також активно залучає жести, посмішку та різні вирази обличчя. Невербальні засоби виконують широкий спектр функцій у комунікативних ситуаціях відеоінтерв'ю, а саме: 1) передають емоції; 2) підкреслюють конкретні слова чи фрази, що є важливими для аудиторії; 3) вказують на ставлення або позицію мовця щодо теми розмови; 4) виступають маркерами ввічливості у мові; 5) забезпечують зворотний зв'язок мовцями.

Ключові слова: паралінгвістика, невербальна комунікація, комунікативна інтенція, паралінгвістичні засоби.

This article analyzes the paralinguistic communication means that are important components of effective communication and contribute to the realization of Boris Johnson's communicative intentions. Special attention is paid to the study of facial expressions, gestures, tone of voice, and other non-verbal elements that help convey the speaker's feelings, emotions, and other aspects of their state during verbal interaction. The analysis of an English-language video interview suggests that non-verbal means contribute to the formation of meaningful verbal expressions and enhance the communicative impact of the speaker on their audience. Practical aspects of applying these tools in dialogic interaction in a video interview format are highlighted, and the influence of paralinguistic tools on the quality of speech expression and mutual understanding between interlocutors is revealed.

It is established that Boris Johnson realizes various types of communicative intentions in dialogue with the host, namely: a) narrative communicative intentions; b) persuasive communicative intentions; c) emotional communicative

intentions, and paralinguistic tools act as intensifiers in the implementation of the political figure's intentions. It is observed that Boris Johnson most frequently employs changes in tone, voice, and intonation in conversation, as well as actively utilizes gestures, smiles, and various facial expressions. Non-verbal means serve a wide range of functions in communicative situations in a video interview, namely: 1) conveying emotions; 2) emphasizing specific words or phrases that are important for the audience; 3) indicating the speaker's stance or position on the topic of discussion; 4) serving as markers of politeness in speech; 5) providing feedback to the speaker.

Key words: paralinguistics, non-verbal communication, communicative intentions, non-verbal means.

Постановка проблеми. Дослідження невербальної комунікації є актуальними в різних аспектах людської взаємодії, а саме: психології, політиці, риториці, освіті та культурі тощо. Паралінгвістичні засоби комунікації впливають на самовираження особистості, розуміння слухачами теми розмови, ефективність спілкування, міжособистісні взаємини та вирішення конфліктів. Багатогранність невербальних засобів вказує на їх різноманітність інтерпретування у процесі вербальної взаємодії. Застосування мовцем невербальних засобів допомагає забезпечити повне розуміння повідомлення або ж його правильне тлумачення, підсилення комунікативних намірів мовця та ефективність їх реалізації у комунікації. Відповідно до цього актуальність роботи зумовлена необхідністю дослідження релевантних засобів невербальної комунікації, які впливають на реалізацію комунікативних інтенцій мовця. Вивчення та аналіз невербальних засобів комунікації, які впливають на процеси реалізації й розуміння комунікативних інтенцій Бориса Джонсона в англomовному діалогічному мовленні форматі відеоінтерв'ю, мають на меті узагальнити наукові здобутки у сфері невербальної комунікації протягом десятиліть та розширити спектр досліджень комунікативного процесу загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Паралінгвістика як наука з'явилася не так давно – наприкінці ХХ століття, проте протягом не довгого часу дослідженням невербальної комунікативної поведінки займалися чимало науковців: Дж. Бергун, С. Віротченко, О. Габелко, В. Манусов, Д. Матсумото, Я. Романцова, П. Тьєрсема, Ф. Хміль та ін., які працюють над доповненнями визначення невербальної комунікації; проводять дослідження соціокультурних факторів впливу на вибір невербальних засобів спілкування; вивчають різні функції невербального спілкування, розглядаючи всі способи, за допомогою яких вербальний і невербальний коди працюють разом, допомагаючи комунікантам створювати, сприймати та інтерпретувати повідомлення. Учасники спілкування виражають емоції у взаємодії вербальних та невербальних засобів, регулюючи міжособистісну взаємодію, зокрема те, як ми починаємо та припиняємо взаємодію та як ми керуємо чи маніпулюємо взаємодією невербально.

Мета наукової розвідки полягає в аналізі невербальних засобів комунікації у реалізації комунікативних інтенцій Бориса Джонсона в англomовному відеоінтерв'ю.

Виклад основного матеріалу. У сучасному комунікативному середовищі мова як засіб передачі інформації є найважливішим і найбільш універсальним, проте не єдиним засобом спілкування. Є безліч комунікативних засобів та варіантів взаємодій, які доповнюють мовну взаємодію. Ефективність комунікації «залежить не лише від розуміння словесного спілкування, але також від уміння правильно інтерпретувати візуальну інформацію, таку як міміка та жести, вираз обличчя, рухи тіла, поза, дистанція між співрозмовниками, а також темп та тембр мови» [2, с. 6]. Якщо люди взаємодіють іншими, немовними засобами, то до такої взаємодії використовують термін невербальна комунікація. Терміни «паралінгвістичні засоби», «невербальна або немовна поведінка», «немовні засоби», «мова тіла» тощо вживаються як синонімічні [8, с. 105–106]. Невербальною комунікацією називають спілкування за допомогою міміки, жестів, рухів тіла та інших різних засобів, що виключають мовні засоби.

У лінгвістиці невербальне спілкування належить до будь-якої форми спілкування, яка не передбачає використання усної чи письмової мови. Таке спілкування охоплює різні нелінгвістичні елементи та підказки, які використовуються для передачі значення повідомлення,

інформації, емоцій тощо. Невербальне спілкування є суттєвим аспектом людської взаємодії, і воно включає широкий спектр поведінки та використання мовцем різних сигналів.

Невербаліка охоплює широкий спектр вираження думок, намірів чи ідей. На цій основі розрізняють такі «засоби невербальної комунікації, як: а) фізіогноміка (вираз обличчя, погляд, зоровий контакт тощо); б) кінесика (рухи тіла: жести, хода, поза, потирання рук, почухування та ін.); в) такесика (дотики, поцілунки, потиски рук); г) проксеміка (міжособистісна дистанція, простір спілкування); ґ) паралінгвальні засоби (інтонація, паузи, висота і сила голосу та ін.)» [7, с. 207]. У нашому дослідженні особливу увагу звертаємо на паралінгвістичні засоби комунікації.

Паралінгвістика є новою мовознавчою дисципліною, адже як окремий науковий напрям з'явилась недавно – у 50-ті роки ХХ століття. Однак слід зазначити, що жести та різні види тілесних рухів (тобто невербальні засоби спілкування) виникли мільйони років тому, тоді ж, коли з'явилися і люди. Тоді коли люди ще не мали певного набору слів для висловлювання своїх думок, вони використовували невербальні засоби, такі як жести, рухи тіла тощо [9, с. 83].

Є різні погляди на вивчення паралінгвістики. Учені порушують такі важливі питання вивчення паралінгвістики, як: майбутній розвиток досліджень невербальної поведінки, а також розширення сфери його застосування в інші позамовні галузі знань [14]. Розуміємо, що навіть коли учасники спілкування взаємодіють лише за допомогою мови та не використовують жодних інших знаків, у їх розмовах міститься набагато більше голосових елементів, ніж просто мовний код. Для досягнення своїх комунікативних цілей мовці часто використовують парамовні або паралінгвістичні засоби [11]. Якщо звернутися до тлумачення паралінгвістики, запропонованої науковцем Дж. Трейгером, то сам зміст є досить обмеженим та орієнтується на його мовознавче спрямування. Водночас учені розширюють предмет вивчення паралінгвістики явищами, які є знаковими: від «семіотики людських рухів», до відомостей з фізіології (колір шкіри, особливості дихання). Відповідно до цього визначення паралінгвістика за таких умов має вивчати всі невербальні вияви людської поведінки, межі її наукового зацікавлення розширюються до опису будь-яких дій людини, не оформлених словесно [11, с. 45; 5, с. 15].

За визначенням С. Манакіна, термін «паралінгвальний» «вказує на такі комунікативні засоби (канали), які додатково продукує мовленнєвий апарат людини: різні характерні звуки, які не пов'язані зі словами і які найчастіше людина створює несвідомо на знак згоди чи незгоди, під час короткої паузи-роздуму, як спосіб вираження іронії, насмішки, презирства тощо, які за допомогою лише вербальних засобів передати неможливо [7, с. 221]. У статті послуговуємося визначенням паралінгвальних засобів комунікації ученого С. Манакіна, який стверджує, що такі засоби є «допоміжними засобами спілкування, що охоплюють інтонацію, розподіл наголосу, паузи, темп і ритм мовлення, які формують повідомлення» [7, с. 221].

Водночас учена О. Габелко зазначає, що «паралінгвістичні засоби не входять до мовної системи та не є її мовними одиницями», однак вербальна комунікація неможлива без наявного паралінгвістичного супроводу, тому такі засоби «так чи інакше представлені в кожній мовній одиниці» [4, с. 37].

Виокремлюють різні класифікації невербальних засобів комунікації за спорідненими ознаками. Характерними репрезентантами невербальної поведінки учасників комунікативної ситуації є екстралінгвальні (вставки у голос, до яких, зокрема, належить сміх, паузи, кашель, дикція, плач); просодичні (охоплюють голос, його інтонацію, розподіл наголосу); кінесичні (міміка, жести, пантоміміка, рухи тіла, контакт очей); такесичні (дотик, рукостискання, поцілунк, обійми) та проксемічні невербальні компоненти комунікації (організація простору і часу комунікації (тобто відстань між співрозмовниками, дистанція, їх оточення, розміщення мовців щодо простору чи місця) [11, с. 56; 7, с. 207].

Невербальна комунікація відіграє вирішальну роль у мовленні та усній комунікації, доповнюючи та покращуючи вербальну комунікацію різними способами. На думку мовознавців, паралінгвістичні засоби забезпечують виконання таких функцій, як: 1) надання додаткової інформації; 2) заміна пропущеного вербального компонента; 3) комбінація з вербальним засобом зі збереженням змісту [4, с. 37]. Невербальні сигнали, такі як міміка, жести та мова тіла, допомагають передати емоційні та контекстуальні аспекти мовлення. Вони забезпечують важливий контекст і підказки для слухачів, щоб краще зрозуміти повідомлення мовця. Наприклад, усмішка під час повідомлення гарних новин або насуплене чоло під час обговорення проблеми можуть підсилити емоційний тон промови. Слід зазначити, що невербальна комунікація слугує ефективним засобом для збагачення, підтримки та іноді навіть зміни повідомлення. Успішні комуніканти не лише пам'ятають про свої слова, але й про невербальні сигнали, оскільки вони відіграють важливу роль у сприйнятті й інтерпретації повідомлень слухачами.

Об'єктом нашого дослідження стала комунікативна взаємодія політичного діяча зі своєї аудиторією за допомогою медіатора – теленовин. Розглядаючи та аналізуючи комунікацію як складник взаємодії людей, особливого значення надають аналізу політичної комунікації, яку трактують як «процес взаємодії політичних суб'єктів на основі обміну інформацією та безпосереднього спілкування, а також засоби і способи цієї взаємодії» [1, с. 87]. Мета політичної комунікації може по-різному виражатися в діяльності політиків, але тільки «за допомогою каналів політичної взаємодії можна оголосити і роз'яснити свої рішення, звернутися за політичною підтримкою, відзвітувати, створити імідж» [1, с. 87].

Політика як сфера діяльності потребує високого рівня комунікаційних навичок та вміння впливати на громадську думку. У світі, де слово має велику силу, політики нерідко використовують не лише вербальні засоби, але й паралінгвістичні елементи комунікації для досягнення своїх цілей. Паралінгвістичні засоби допомагають політикам ефективніше спілкуватися з громадянами, давати інтерв'ю журналістам, формувати публічний образ і впливати на їхні думки та переконання.

Проаналізуємо детально відеоінтерв'ю ведучої Лаури Коутс з Борисом Джонсоном, аналіз якого охоплює вивчення просодичних та кінесичних засобів комунікації. Їхня розмова насичена різними невербальними засобами, які підкреслюють важливість теми обговорення, зокрема для насичення та донесення до слухачів ідей та думок. Насамперед це розмова про політичні події, які відбуваються зараз у світі. Борис Джонсон розуміє, що порушення актуальних тем в інтерв'ю допомагає слухачам більш детально зрозуміти суть проблеми та роз'яснити слухачам, що існують можливості розв'язання конфліктів на міжнародній арені.

У різних епізодах інтерв'ю між Лаурою Коутс і Борисом Джонсоном використовуються різні паралінгвістичні засоби комунікації для надання важливих підкреслень та вираження конкретних думок і позицій. Розпочинається інтерв'ю із піднесеного тону та усмішки ведучої, яка намагається заохотити слухачів та самого Бориса Джонсона за допомогою привітання та численних повторів: *“Here’s my conversation. Mr Prime Minister. Thank you so much for joining us here today. Congratulions to you very kind. I think, in order on the birth of your son. Congratulions. Congratulions”*.

У комунікативній взаємодії між комунікантами, як ми вже зрозуміли, багато залежить від «тональності, інтонації, зокрема сукупності звукових засобів, що організують мову, інтонаційної виразності мовлення (вираження почуттів та емоцій за допомогою голосу), ритміко-мелодійних аспектів мови (мелодії, ритму, інтенсивності, темпу, тембру, фразових і логічних наголосів)» [6, с. 160].

Аналізуючи акустичні процеси, тон Лаури Коутс є нейтральним, що притаманно комунікації ведучої. Її запитання супроводжуються спадною та висхідною інтонаціями. Інтонація у словах журналіста поліфункціональна, про що свідчить її вимова слів. На початку інтерв'ю вона використовує низку вступних речень, під час яких Лаура використовує жест кивання головою,

а також опускання голови, вживаючи ці фрази: *“I wonder if you think that right now, given all that’s happened, in it’s currently occurring. Shouldn’t exception be made for Ukraine to be accepted in light of them being embroiled in an active conflict?”*

Проаналізуємо висловлення Лаури Коутс, зокрема: *“Of course Prihozin has said he was not engaged in a rebellion. He was engaged in a protest. You are quibble with whether there’s the accuracy of that statement or believability of that but I wonder what you made of that short lived rebellion”*. Прем’єр-міністр занепокоєний та дійсно здивований від ситуації, описаної у фразі. Він використовує жест тримання за голову, що вказує на засмученість (рис. 1).

Рис. 1. CNN. Boris Johnson says Wagner’s rebellion signals Putin’s political mortality, 2023. 5:37

Тон Бориса Джонсона відзначається впевненістю і рішучістю. Його відповідь починається з виразного підняття тону, що може вказувати на його бажання висловити свою позицію невідкладно та навіть підкреслити її важливість: *“You provoked the worst war in Europe for 80 years. You need Ukraine in for certainly, for stability and for the security not just of Ukraine, but of Russia as well. So everybody knows where the boundaries are and everybody knows who’s protecting”*.

Спікери часто використовують невербальні сигнали, щоб підкреслити важливі моменти у своїй промові. Вони можуть використовувати жести рук, зміни голосу або рухи тіла, щоб привернути увагу до конкретних слів чи ідей, роблячи їх більш запам’ятовуваними та впливовими. У фразі: *“First of all, we’re going to make some security guarantees, as you’ve heard from Nato’s summit, some countries are going in advance of NATO’s membership”* учасник телепередачі за допомогою жесту рук залучає та намагається підтвердити свої слова (рис. 2).

Рис. 2. CNN. Boris Johnson says Wagner’s rebellion signals Putin’s political mortality, 2023. 3:04

У результаті аналізу паралінгвістичних засобів, що супроводжують вербальну взаємодію Бориса Джонсона з ведучою та аудиторією телевізійних новин, виявлено, що невербальні засоби виступають інтенсифікаторами у реалізації комунікативних інтенцій мовця. У роботі послуговуємося визначенням комунікативної інтенції ученої С. Шабат-Савки, яка трактує це поняття як таке, що «залежить від внутрішнього світу суб'єкта комунікації, його прагнень та намірів, що стають визначальними для породження висловлення чи початку інтеракції» [10, с. 74]. Виявлено, що Борис Джонсон реалізує різні види комунікативних інтенцій у діалозі з ведучою, а саме: а) комунікативні інтенції розповідності; б) комунікативні інтенції спонукального характеру; в) комунікативні інтенції емоційного характеру.

Наступні приклади жестів показують слухачам різні емоції, які переживає запрошений гість програми, що впливають на спосіб реалізації його комунікативних інтенцій у цій розмові:

– інтенція спонукального характеру переконання: *“Laura, I think it's very, very important that we establish that Ukraine is on the path now to NATO's membership”*. Підкреслена частина репліки вимовлена політичним діячем з підвищеною висхідною інтонацією для привернення уваги аудиторії та спонукання слухачів до дій.

– інтенція емоційно-суб'єктного характеру благання: *“We're talking about helping the Ukrainians to win a war in their own country when what they need to do is to punch through these very heavily protected Russian dugouts and trenches, get the Russians out of the land bridge as fast as possible”*. Підкреслена частина репліки вимовлена з підвищеним наголосом та інтонацією, можуть посилити довіру та авторитет оратора та робить його переконливішим для аудиторії.

– інтенція емоційно-суб'єктного характеру подяки: *“I'm very happy for my stuff to be handed over in unredacted form and for the head of the inquiry Dame Heather Hallet to have a look and say, well, you know, this is relevant, this isn't relevant and there is an objection from the UK government itself which I didn't any longer represent”*. Наступний приклад з короткою паузою перед *“unredacted form”* підкреслює важливість цього повідомлення для Бориса Джонсона. Жест Бориса Джонсона у вигляді паузи та усмішки справді вказує на його задоволення та вдячність його команді за професійну роботу у надскладний час.

– комунікативна інтенції розповідного характеру: *“He's the guy who hands him the Cordon Bleu cooking or whatever. Suddenly seemed to rebel and said that the war in Ukraine wasn't justified. And I think that the impact is going to be very very considerable. Whether precautions own physical safety can be guaranteed or not, I don't know”*. Тут інтерв'юєр має на меті проінформувати разом із підняттям голосу та руху руками, що стан подій та їх інтенсивність є важливими у ході війни [12].

Загалом, Борис Джонсон під час інтерв'ю не робить довгих пауз, що може означати, що політичний діяч не має на меті відволікати увагу респондентів, а чітко та вправно може надати власну думку щодо запитань аудиторії та ведучої. Також слід відзначити, що вербальна взаємодія Бориса Джонсона активно залучає паралінгвістичні засоби, які сприяють реалізації його комунікативних інтенцій. Борис Джонсон підвищує тон у розмові, щоб вказати на ентузіазм, зацікавленість або залученість до вербальної взаємодії. Зміни в тоні та інтонації політичного діяча передають широкий спектр емоцій, від щастя та ентузіазму до смутку чи розчарування. Ці зсуви допомагають слухачам інтерпретувати емоційний стан Бориса Джонсона. Також підвищення тону та інтонації використано, щоб підкреслити важливі моменти в розмові. Змінюючи висоту голосу, Борис Джонсон привертає увагу до конкретних слів чи ідей.

Висновки. Паралінгвістика в процесі комунікації розширює та поглиблює інформацію, яку ми передаємо та сприймаємо під час вербальної взаємодії. Вербальні одиниці є лише частиною повідомлення, а невербальні сигнали, що передаються за допомогою паралінгвістичних елементів, додають до цього повідомлення додаткову й інколи надважливу інформацію. Вміння розпізнавати інтонацію, міміку, жести та інші невербальні ознаки може допомогти виявити комунікативні інтенції та почуття учасників комунікації. Коректне розуміння та використання

паралінгвістичних елементів сприяє налагодженню міжособистісних взаємин, зменшенню непорозуміння та підвищенню загальної якості комунікації.

У результаті дослідження виявлено, що Борис Джонсон використовує паралінгвістичні засоби у вербальному спілкуванні, щоб: 1) передати емоції. Наприклад, високий, схвильований тон передає щастя та задоволення; 2) змінюючи такі аспекти, як гучність і наголос у розмові, політичний діяч підкреслює таким чином конкретні слова чи фрази, що є важливими для аудиторії; 3) паралінгвістичні сигнали Бориса Джонсона вказують на ставлення або позицію мовця щодо теми розмови; 4) використання маркерів ввічливості у мові, таких як більш м'який тон або більш шаноблива інтонація, вказує на ввічливість або повагу до ведучої та аудиторії; 5) Борис Джонсон часто використовує паралінгвістичні підказки, щоб забезпечити зворотний зв'язок мовцеві, наприклад, киваючи, політичний діяч вказує на розуміння або збентеження.

Таким чином, паралінгвістичні засоби вербальної комунікації збільшують багатство розмовної мови, додаючи емоційну, контекстуальну та структурну інформацію до повідомлення. Вони дозволяють мовцям передавати більше, ніж просто буквальне значення своїх слів, роблячи спілкування ефективним та дієвим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акайомова А. Політична комунікація як процес взаємодії політичних суб'єктів. *Політичний менеджмент*. № 1. 2011. С. 87–91.
2. Гаркава В., Грищенко А., Денисенко Г., Зуєва М., Купрієнко А., Микитенко О., Могиліна А., Мусієнко А., Носаченко М., Преснухін Б., Соларьова Н., Чаєвська Т., Шелестюк О. Невербальні засоби комунікації як запорука успіху оратора (тези магістрантів слов'янського відділення Інституту філології). Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2014. 48 с.
3. Віротченко С.А. Особливості вираження негативних емоцій засобами невербальної комунікації (гендерний аспект). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна*. 2016. Випуск 84. С. 40–44.
4. Габелко О.М. Невербальні засоби комунікації. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Випуск 33. 2013. С. 37–39.
5. Демиденко Г. Паралінгвальні фразеологізми в українській етнокulturі : монографія. 2-ге вид. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2016. 175 с.
6. Каленюк С.О. Культура мовлення та профайлінг : навчально-методичний посібник. Миколаїв–Одеса : Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2022. 247 с.
7. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація : навчальний посібник для університетів. Київ : Академія, Серія «Альма-матер». 285 с.
8. Рибіна Н.В., Кошіль Н.Є., Гирила О.С. Особливості міжкультурної англomовної комунікації як вияву мовної компетентності. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 22. Том 2. С. 104–107.
9. Романцова Я.В. Паралінгвістичні засоби комунікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. № 47. Том 2. 2021. С. 82–85.
10. Шабат-Савка С.Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : монографія. Чернівці : «Букрек», 2014. 412 с.
11. Burgoon J.K., Manusov V., Guerrero L.K. *Nonverbal Communication*. 2nd ed. Routledge. 2021. 570 p. URL: <https://doi.org/10.4324/978100309555>.
12. CNN. Boris Johnson says Wagner's rebellion signals Putin's political mortality, 2023. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0fnatggZ9Yo> (Last accessed: 18.09.2023).
13. Matsumoto D. Culture and nonverbal behavior. / In V. Manusov & M. L. Patterson (rds.). *The Sage handbook of nonverbal communication*. Thousand Oaks, CA : Sage. 2006. Pp. 219–235.
14. Tiersma P.M. Nonverbal communication and the freedom of “speech”. *Wisconsin Law Review*. 1993, Vol. 6, pp. 1525–1589.